

■ РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

УДК 330.332.012

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ ©

*Г.М. КАЛЕТНИК,
доктор економічних наук, професор,
академік НААН, завідувач кафедри
адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії,*

*А.Г. МАЗУР,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри
аграрного менеджменту,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)*

У дослідженні розглядається еволюція економічної категорії "людський капітал" з орієнтацією її змісту на сільські території і сільський розвиток. При цьому, згідно економічної теорії граничної корисності, цінність окремої людини визначається в грошовій оцінці при функціонуванні апарату управління різних ієрархічних рівнів та суспільства в цілому. Людський капітал в його практичному використанні формує собою дохід, який можна представити як дисконтну заробітну плату. В статті визначаються кількісні і вартісні показники виміру людини як економічного явища, які дозволяють оцінити економічну ефективність інвестицій передусім на освіту і виробничу підготовку кадрів управління. Фрагментація людського капіталу села дозволяє виділити в ньому демографічний потенціал (статеві-вікові показники, природній приріст, депопуляція, міграція) та освітньо-кваліфікаційні (рівень освіти, кваліфікація, культура та духовність, мотивація праці). В той же час село не сприймає високих інноваційних технологій і нових видів діяльності через небажання сільської молоді отримувати вищу освіту. Така ситуація на практиці суперечить світовим тенденціям, оскільки знижується можливість виконання в сільській місцевості гуманітарних і соціальних функцій людського капіталу в глобальному масштабі. В публікації наголошується, що сучасний розвиток людського капіталу села вказує на необхідність його державної підтримки у формуванні, нагромадженні та використанні.

Ключові слова: людський капітал, потенціал розвитку, модель розвитку, економічна категорія, гранична корисність, потреби, освіта, кваліфікація, норма віддачі, демографічний потенціал, сільська економіка.

Рис. 2. Літ. 7.

Постановки проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в розвитку сільської економіки вимагають переходу на інноваційні технології, що пов'язано з формуванням і відтворенням людського потенціалу сільських територій. Це, в

свою чергу, вимагає нових підходів до оцінки економічної ефективності кадрового потенціалу села та створення необхідних умов для його відтворення. Актуальність зазначених проблем в дослідженні проявляється через реалізацію вимог до стану демографічного потенціалу та наявного освітньо-кваліфікаційного рівня сільських мешканців, що забезпечує на практиці сприйняття ними інноваційних технологій в сфері виробництва та переробки аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти зазначеної теми доволі широко висвітлені в працях відомих українських вчених: О. Бородіної [2], О. Грішної [3], С. Пирожкова [6] та багатьох інших. Їх дослідження суттєво збагачують економічну науку, проте теоретичне обґрунтування сутності людського капіталу села ще не завершено, оскільки дана проблематика є доволі обширною і знаходиться в стадії оформлення.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є систематизація наукових теорій, концепцій еволюції людського капіталу як економічної категорії та виявлення особливостей її формування і використання в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія "людський капітал" має довготерміновий період формування і входить органічною частиною в сферу економічних досліджень економічної науки. Її поява - це закономірний процес розвитку як економічної теорії, так і вимог практики господарювання в ринковій економіці. Справа в тому, що якісні характеристики та кваліфікація працівників почали суттєво впливати на економічне зростання, забезпечуючи його розширене відтворення. Соціальний прогрес, в свою чергу, спровокував підвищення ефективності виробництва саме за рахунок людини, спричинивши бурхливий розвиток науки, освіти, охорони здоров'я та інших сфер життя, пов'язаних з людиною. В підсумку, саме прогресивні соціально-економічні зміни в суспільстві зумовили виникнення і формування наукової теорії людського капіталу. Сутність даної теорії полягає у врахуванні залежності індивідуальних доходів, прибутків підприємств, суспільства в цілому від знань, навичок, професіоналізму, фізичної сили і здоров'я людини. Іншими словами, людина, що інвестує одержання певного освітнього рівня, власну професійну підготовку, підвищення кваліфікації, покращення здоров'я - фактично формує свій особистий людський капітал і тим самим, з часом, забезпечує як власний, так і суспільний дохід.

Еволюційні засади формування людського капіталу в 60-ті роки минулого століття справедливо пов'язують з науковим доробком американського вченого Теодора Шульца. Вважається, що саме Т. Шульц звернув увагу на доцільність інвестування не у виробничу сферу, а в людський капітал [1]. Це він доводив аналізом впливу інвестицій на результативність і ефективність сільськогосподарського виробництва. Пізніше Т. Шульц визначив існуючу закономірність, коли в країнах з низьким рівнем доходу існує великий потенціал сільського господарства, який не реалізовується через відсутність прогресу в знаннях та навичках. Якщо говорити детальніше, Т. Шульц вважав, що інвестиції в людський капітал включають в себе не тільки витрати на освіту, але й витрати на самоосвіту та капіталовкладення в сферу охорони здоров'я, освіти і науки. Ці висновки вченого лягли в основу зростання аграрної економіки в умовах конкурентоспроможного середовища і знайшли інших послідовників. Зокрема,

Ф. Нансен, спираючись на значний природний потенціал українських земель, спробував створити в українських реаліях модельні осередки господарюючих суб'єктів, які за умовами праці та життя відповідали б західним стандартам. Свої досліді Ф. Нансен проводив в Катеринославській губернії (нині Дніпропетровська область). Соціальні новації нових сільгосптворень в організації трудових відносин, наприклад, відзначалися нормування робочого дня усіх працюючих в комунах та регулярною виплатою заробітної плати [2]. Крім того, значні кошти виділялися на будівництво соціальної інфраструктури в населених пунктах, розвиток спорту та культурних заходів.

Проте, зазначені новації не знайшли широкої підтримки сільського населення і даний експеримент закінчився невдало. Висновок тут один - якщо існуюча система господарювання не здатна генерувати подібні ідеї, то вона не буде їх сприймати і тим більше, використовувати.

Щодо еволюції економічної категорії "людський потенціал", то витoki її формування ми знаходимо ще в "Політичній арифметиці" В. Петті. Пізніше вона була присутньою в працях А.Сміта, А. Маршалла та ряду інших вчених. Визнаючи великі заслуги Т. Шульца у формуванні і дослідженні людського капіталу, все ж зазначимо, що базова теоретична модель цієї економічної категорії була розроблена і публічно викладена С. Беккером у його книзі "Людський капітал". Дане видання вважається класикою сучасної економічної науки і слугує відправною точкою для сучасних та майбутніх теоретичних пошуків. Так, в ХІХст. виникла і розвивається в надрах людського потенціалу економічна теорія граничної корисності [3]. Її найвідомішими представниками слід вважати Дж. Кларка, О. Менгера, Ф. Візера, Л. Вальдеса. Дана теоретична концепція ґрунтується на твердженні про те, що вартість (цінність) визначається суб'єктивними оцінками індивідуумів щодо споживаного блага. Іншими словами, цінність визначається суб'єктивною граничною корисністю останньої одиниці, яка щодо певного виду блага задовольняє найменш постійну потребу в його наявності. Її практичне значення зводилось до визначення граничної оцінки окремої людини, апарату управління підприємства, департаменту, міністерства та всього суспільства в цілому. На основі даної оцінки можна було б визначити витрати суспільства від недостатнього використання людських можливостей. Сфера практичного застосування методології граничної корисності використовувалась науковцями по-різному. Так, Г. Беккер пов'язував обчислення якісного капіталу при його інвестуванні як конкретний вид здібностей людини. Він вважав, що існує суттєва різниця в обрахуванні заробітної плати в молодому і старшому віці. Учений наголошував, що заробіток у молодому віці визначається як результат людського капіталу, а старшого - як результат підвищення кваліфікації і, відповідно, заробітної плати за рахунки капітальних вкладень в його розвиток.

Інший відомий дослідник категорії людського капіталу Л. Туроу запропонував авторське його визначення та обґрунтував методичний підхід до виміру його вартості [4]. Він справедливо вважав, що людський капітал - не самі люди, а їх продуктивні здібності, уміння та навички. Звідси, властивості нерозривні від живої людської особистості, яка не купується і не продається, це відноситься лише до послуг людського капіталу, тобто здатності людини продукувати відповідні послуги. Людський капітал в його практичному використанні формує дохід, який можна представити як дисконтну заробітну плату, яку працівник отримує протягом усього його життя.

Заслугує на увагу авторський підхід до трактування людського капіталу американського економіста Д. Фендрика, який базується на розширеному розумінні цієї категорії з використанням масштабу "безперервної інвентаризації".

Сутність даного методу полягає в обрахуванні людського потенціалу за допомогою спеціально розроблених індексів цін з урахуванням амортизації знань і навичок. Слід відмітити, що в США була розроблена програма досліджень, сутність якої полягає в обрахуванні усіх можливостей людини через її потреби - добробут, здоров'я, безпека, житлові умови, зайнятість.

Стосовно показників виміру людини як економічного явища, то, як показує практика, вони можуть бути як вартісними, так і натуральними. В першому випадку можна скористатися виміром людського капіталу через освіту у людино-роках навчання, вартості освіти, підвищення кваліфікації, періодом активної трудової діяльності тощо.

Зарубіжні аналітики підраховують значення вартості обсягу людського капіталу як для національних економік в цілому, так і для окремої особи, розрахунки визначають норму віддачі на людський капітал і дозволяють оцінювати ефективність інвестицій передусім на освіту і виробничу підготовку кадрів управління. Вважається, що в даному випадку норма віддачі виступає регулятором розподілу інвестицій між різними типами і рівнями освіти та між системою освіти в цілому і економікою.

Свій внесок в розвиток теорії людського потенціалу пропонують і вітчизняні вчені-економісти. Так, О.Грішнова, вперше у вітчизняній науці, дала визначення людського потенціалу як "сукупності сформованих і розвинених унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню доходів (заробітків) свого власника та національного доходу" [3]. Це визначення відображає залежність продуктивних здібностей людини від інвестиційних вкладень, а звідси - дає підстави розглядати людський капітал в багатовимірному просторі з позицій розширеного економічного відтворення. За таких умов сукупний людський капітал країни набирає ознак головного національного багатства, яке через інвестиційне "вливання" постійно нарощується і забезпечує досягнення високих стандартів рівня життя населення і економіки в цілому.

Пропоновані методологічні підходи щодо людського капіталу як економічної категорії та процесу здійснення економічного відтворення в національній економіці є актуальним з точки зору протікання трансформаційних процесів в економіці АПК, зокрема, усвідомлення місця, ролі та значення селянина в розвитку сільської місцевості. В цьому плані зазначимо, як аксіому, що людський капітал села - це наявний запас природних здібностей, професійних знань, практичних навичок та духовного і фізичного здоров'я, що забезпечує в певній мірі розвиток сільської економіки.

Визначення наявних людських здібностей, навичок, професійних знань, здоров'я сільського мешканця ґрунтується на об'єктивному врахуванні наступних обставин:

1) людський капітал є об'єктивним особистим надбанням кожного сільського мешканця;

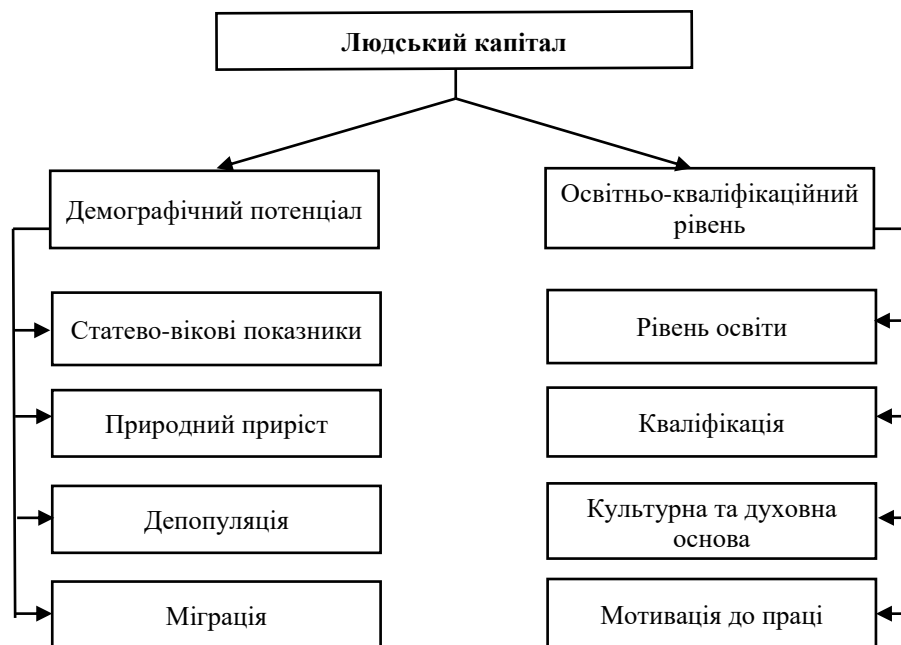
2) наявні природні і набуті людські здібності забезпечують їх власнику отримання більших матеріальних доходів у майбутньому при збереженні тенденції їх інвестиційного забезпечення;

3) людський капітал забезпечує суспільству безпосередню вигоду у вигляді достатнього приросту національного доходу;

4) формування людського капіталу, зокрема в сільській місцевості, вимагає від суспільства значних затрат;

5) людський капітал села має властивість нагромадження, а тому може бути віднесений до резервів виробництва.

Якісні характеристики людського капіталу в сільській місцевості підтверджуються, як правило, в практиці його використання. Виходячи із того, що людський капітал є складною і багатофакторною категорією, є сенс виокремити його найважливіші складові (рис.1.).

Рис. 1. Фрагментація структури людського капіталу села

Дані рис.1. показують, що за великим рахунком людський капітал села здебільшого створює наявність демографічної та освітньої складових його змісту.

Так, зокрема, демографічний потенціал включає в себе ресурси особистості і її фізичний, статевий та віковий стан, що в цілому може оцінюватись як можливість створення матеріальних і нематеріальних благ. З іншого боку, чисельність населення, показники природного і механічного руху, якість життя визначають спроможність сільських мешканців до самовідтворення та природного нагромадження людського капіталу села. "Вузким" місцем у розвитку демографічного потенціалу в умовах сьогодення слід вважати депопуляцію сільського населення, його старіння, негативну динаміку народжуваності та поширену зовнішню міграцію економічно активного сільського населення. Посилення негативних процесів в демографічній сфері в майбутньому можуть створити незворотні наслідки розвитку української нації, тому державна політика повинна бути спрямована на усунення існуючих негативних тенденцій та створення умов поліпшення життєдіяльності в сільських територіях. Сюди можна також віднести стан здоров'я сільського населення, який

розподіляється як спосіб життя - 45-50%, умови навколишнього середовища - 17-20%, спадковість - 15-20%, стан охорони здоров'я - 8-10%. На сьогодні стан здоров'я сільського населення суттєво нижчий, ніж в розвинених країнах світу. Цьому сприяє зростання захворюваності населення: на цукровий діабет - 47%, хронічну депресію - 58%, гіпертонію - 17%, серцеві захворювання - 6%.

Негативні наслідки зовнішньої міграції можна виразити лаконічно і коротко - сім мільйонів українців живуть і працюють в країнах ЄС і Росії.

Аналіз освітнього потенціалу людського капіталу села показує, що його рівень можна характеризувати як середній. Так, згідно з даними глобального Звіту ПРООН з людського розвитку, Україна посідає 76-те місце із 177-ти країн світу. Цей показник визначається як сукупність двох показників: індексу рівня письменності дорослого населення і сукупної валової частини осіб, які вступили до початкових, середніх і вищих навчальних закладів. За першим показником Україна посідає 11 місце, а за другим - 39 місце серед 177 країн світу[7]. В той же час сучасна сільська економіка та зайнятість на селі не потребують наявності висококласних спеціалістів і менеджерів. Село не сприймає високих інноваційних технологій і нових видів діяльності, тому сільська молодь поступово відмовляється від набуття вищої освіти. Такий процес на практиці суперечить світовим тенденціям, оскільки знижується можливість виконання в сільській місцевості гуманітарних і соціальних функцій людського капіталу в глобальному масштабі.

За таких умов збереження і примноження людського капіталу на селі набуває першочергового значення для усіх рівнів прийняття рішення.

В концептуальному плані дана проблематика може бути представлена на рис.2.

Рис.2. Напрями та зміст інституціонального розвитку людського потенціалу на селі

Концептуальне бачення проблем і шляхів їх вирішення на практиці стає можливим тільки за умов виважених управлінських рішень. В даному випадку концептуальні положення збереження, формування і розвитку людського потенціалу на селі можуть бути вирішені в рамках Стратегії розвитку людського потенціалу на період 2016-2030 рр. При цьому, Стратегія як управлінський документ може бути розроблена і прийнята на державному рівні з регіональним розгалуженням, а також на місцевому (районному) рівні, де ця проблематика проявляється в специфічних особливостях. За технологією розробки Стратегія складається із трьох етапів: 1-й (2016-2020 рр.) - це підтримка існуючого стану сільських територій; 2-й (2021-2024 рр.) - це диверсифікація сільської економіки, що спричинить появу інноваційних технологій, нових робочих місць й необхідність підготовки та перепідготовки кадрів на селі; 3-й період (2025-2030 рр.) пов'язується з технологічною революцією в аграрному виробництві, що потребуватиме нових знань, умінь і, відповідно, кадрів для сільської економіки.

Висновки. Окреслення стану функціонування та розвитку людського капіталу села вказує на необхідність державної підтримки його формування, нагромадження та використання. Очевидним управлінським документом в цій ситуації повинна стати концепція людського розвитку як одного із основних складових політики сільського розвитку. За змістом дана концепція повинна вміщувати конкретні завдання по збереженню наявного людського капіталу, удосконаленню його структури, нормативно-правовому забезпеченню розвитку людського капіталу, інституційному забезпеченню розвитку сільської економіки.

За таких умов слід переорієнтувати сільську економіку з темпів економічного зростання на селі на сталий розвиток людини, вважаючи, що саме розвиток людини забезпечує економічне зростання сільських територій. Дане концептуальне положення є базовим для бюджетоутворення усіх рівнів та організації управління людським розвитком.

Список використаних джерел

1. Безтелесна Л. Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення (Л. Безтелесна//Економіка України. - № 7.- 2009. - С. 2-5.
2. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку: Моногр./ О.М. Бородіна; Ін-т. аграр. економіки УААН. - К., 2003. - 276с. - Бібліогр.: с. 266-274. - укр.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [О.А. Грішнова]. - І.: Знання, 2001. - с.22.
4. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки [В. Щетинин]// Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - №12. - С. 42-50.
5. Сен А. Развитие как свобода: пер. с англ.под ред. Р.М. Нуриева. - М.: Новое издательство. - 2004. - 420 с.

6. Пирожков С.І. демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України [С.І. Пирожков]// Демографічна та соціальна економіка. - 2004. - №1-2. - с. 2-12.

7. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Збірник. - К.: Держкомітет, 2008. - с. 24-28.

Список використаних джерел в транслітерації/ References

1. Beztelesna L. Liudskiy rozvytok: pidkhody do traktuvannya suti ta umov yoho zabezpechennia (L. Bezotelesna//Ekonomika Ukrainy.- № 7.- 2009. - P. 2-5

2. Liudskiy kapital na seli: naukovy osnovy, stan, problemy rozvytku: Monohr./ O.M. Borodina; In-t. ahrar. ekonomiky UAAN. - K., 2003. - 276s. - Bibliohr.: s. 266-274. - ukr.

3. Hrishnova O.A. Liudskiy kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoy pidhotovky [O.A. Hrishnova]. - I.: Znannia, 2001. - s.22

4. Shchetinin V. SHelovecheskiy kapital i neodnoznachnost' ego traktirovki [V. SHCHetinin]// Mirovaya ehkonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. - 2001. - №12. - s. 42-50

5. Sen A. Rozvytye kak svoboda: per. s anhl.pod red. R.M. Nuryeva. - M.: Novoe yzdatelstvo. - 2004. - 420 s.

6. PyrozHKov S.I. demohrafichnyi faktor u hlobalnii stratehii rozvytku Ukrainy [S.I. PyrozHKov]// Demohrafichna ta sotsialna ekonomika. - 2004. - №1-2. - P. 2-12

7. Sotsialno-ekonomichne stanovishche silskykh naselenykh punktiv Ukrainy: Zbirnyk. - K.: Derzhkomitet, 2008. - P. 24-28

ANNOTATION

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN RURAL TERRITORIES

KALETNIK Hrigoriy,

Doctor of Economic Sciences, professor,

Academician of NAAS of Ukraine,

Head of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources,

MAZUR Anatoliy,

Doctor of Economic Sciences,

professor of Agrarian Management Department,

Vinnitsia National Agrarian University

(Vinnitsia)

The evolution of the economic category of "human capital" with its content focus on rural areas and rural development is considered in the article. Thus, according to the economic theory of marginal utility, the value of the individual is determined in monetary evaluation of the functioning of the administrative apparatus at different hierarchical levels and society in general. Human capital in its practical use generates an income that can be represented as a discount wages. Quantitative and cost indicators of human measure as economic phenomenon which evaluate effectiveness of investments primarily in education and industrial training management are defined in the article. The fragmentation of the rural human capital can provide the demographic potential (gender and age indicators, natural growth, depopulation, migration) and educational qualifications (education skills, culture and spirituality, motivation of labor). At the same time, the village does not accept high technology and innovative new activities because of the reluctance of rural youth to

obtain higher education. The situation in practice is contrary to world trends as declining ability to perform in rural areas of humanities and social functions of human capital on a global scale. This publication states that rural modern human capital points to the need of state support in the formation, accumulation and use.

Keywords: human capital, the development of a model, the boundary utility potentials demographic, economic category, rural territory, the state support.

Fig. 2. Lit.7.

АННОТАЦИЯ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич,
доктор экономических наук, профессор,
академик НААН,
заведующий кафедрой административного менеджмента
и альтернативных источников энергии,

МАЗУР Анатолий Григорьевич,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой аграрного менеджмента,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)

В исследовании рассматривается эволюция экономической категории "человеческий капитал" с ориентацией ее содержания на сельские территории и сельское развитие. При этом согласно экономической теории предельной полезности ценность отдельного человека определяется в денежной оценке при функционировании аппарата управления различных иерархических уровней и общества в целом. Человеческий капитал в его практическом использовании формирует собой доход, который можно представить как учетную заработную плату. В статье определяются количественные и стоимостные показатели измерения человека как экономического явления, которые позволяют оценить экономическую эффективность инвестиций прежде всего на образование и производственную подготовку кадров управления. Фрагментация человеческого капитала села позволяет выделить в нем демографический потенциал (половозрастные показатели, естественный прирост, депопуляция, миграция) и образовательно-квалификационные (уровень образования, квалификация, культура и духовность, мотивация труда). В то же время село не воспринимает высоких инновационных технологий и новых видов деятельности из-за нежелания сельской молодежи получать высшее образование. Такая ситуация на практике противоречит мировым тенденциям, поскольку снижается возможность выполнения в сельской местности гуманитарных и социальных функций человеческого капитала в глобальном масштабе. В публикации отмечается, что современное развитие человеческого капитала села указывает на необходимость его государственной поддержки в формировании, накоплении и использовании.

Ключевые слова: человеческий капитал, модель развития, граничная полезность, демографический потенциал, экономическая категория, сельские территории, государственная поддержка.

Рис. 2. Лит. 7.

Інформація про авторів

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, завідувач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: rector@vsau.org)

МАЗУР Анатолій Григорович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту. Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

KALETNIK Hrigoriy – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS of Ukraine, Head of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources (21008, Vinnytsia, Soniachna Str. 3, e-mail: rector@vsau.org)

MAZUR Anatoliy - Doctor of Economic Sciences, professor of Agrarian Management Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna str., 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН Украины, заведующий кафедрой административного менеджмента и альтернативных источников энергии (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: rector@vsau.org)

МАЗУР Анатолій Григорьевич – доктор экономических наук, профессор кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

УДК 330.332.012

**SCIENTIFIC-THEORETICAL
GROUNDS FOR FORMATION AND
DEVELOPMENT OF HUMAN
CAPITAL IN RURAL TERRITORIES ©**

H.M. KALETNIK,
*Doctor of Economics, professor,
academician of the NAAS,
Head of the Department of Administrative
Management and Alternative
Energy Sources*

A.H. MAZUR,
*Doctor of Economics, professor,
Head of the Department
of Agrarian Management,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

The research deals with the evolution of economic category "human capital" with the orientation of its content on rural territories and rural development. Thus, due to the economic theory of marginal utility, the value of an individual is determined in money estimation in functioning the management bodies of different hierarchical levels and the society in the whole. A human capital in its practical use forms the profit which may be

© **H.M. KALETNIK, A.H. MAZUR, 2016**

presented as a discount wages. The article describes the quantitative and value indexes of measuring a person as an economic phenomenon, which allows estimating economic efficiency of investments first of all in education and productive training of managerial personnel. Fragmentation of the human capital of a village allows distinguishing the demographic potential (gender and age indexes, natural growth of population, depopulation, migration) and the educational qualification (the level of education, qualification, culture and moral levels, labour motivation). At the same time, village does not perceive high innovative technologies and new types of activity due to the unwillingness of rural young people to gain higher education. In practice, such situation contradicts world tendencies, as opportunities for implementation of humanitarian and social functions of the human capital in rural areas is decreasing globally. The publication focuses on the present-day development of the rural human capital and emphasises the necessity of the state support of its formation, accumulation and use.

Key words: human capital, development potential, model of development, economic category, marginal utility, necessities, education, qualification, norm of return, demographic potential, rural economy.

Fig. 2. Lit. 7.

The Problem Statement. Current transformation processes in the development of the rural economy are requiring of the transition to innovative technologies that is associated with the formation and reproduction of the human potential of rural areas. It is creates the need to use new approaches to evaluate the economic efficiency of human resource capacity of the villages and create the necessary conditions for its reproduction. The urgency of these problems in the study, appears through the implementation of the requirements of the state of demographic potential and existing educational qualification of rural residents, that is providing practical perception of innovative technologies in the production and processing of agricultural products.

Analysis of the current researches and publications. The theoretical aspects of the outlined theme have been studied in the works of the prominent Ukrainian scientists: O.M. Borodina [2], O.A. Hrishnova [3], S.I. Pyrozhkova [6] and many others. Their researches have significantly enriched the economic science, but the theoretical substantiation of the essence of village human capital has not been completed yet, as the range of problems is sufficiently vast and is now in the stage of investigating.

Defining the aims of the research. The aim of this publication is systematization of scientific theories and concepts of human capital's evolution as an economic category and exposing the peculiarities of its forming and use in rural areas.

The Essence of the Article. The category "human capital" has a long-term period of forming and has been the sphere of interest of researches in economic science. Its appearance is an appropriate process of development of both the economic theory and the requirements of the managerial practice in market economy. The point is that quality characteristics and qualification of workers began substantially to influence the economy growth, providing its extended reproduction. Social progress, in its turn, has provoked the increase of production efficiency due to the man, entailing rapid development of science, education, health protection and other spheres of life, related to the man. As a result, namely advanced socio-economic changes in society have stipulated the emergency and formation of the scientific theory of human capital. The essence of this theory lies in taking into account the dependence of individual incomes and profits of enterprises and the whole society on knowledge, skills, professionalism, physical force and health of the man. In

other words, the man, who invests in the certain educational level, professional training, upgrading courses, improvement of health – actually forms the personal human capital and thus provides both his own and public profit.

Evolutional base of forming the human capital in the 1960s are associated with the works of American scientist Theodore Schultz. T. Schultz is considered to be the first, who has paid attention to expediency of investing not in the productive sphere, but in the human capital [1]. He proved that making the analysis of investments impact on performance and efficiency of agricultural production. Later on T. Schultz defined the regularity, which showed that in countries with the low level of incomes there has been large potential in agriculture, that was not realized for the lack of progress in knowledge and skills. Broadly speaking, T. Schultz thought that investments in a human capital included not only charges on education, but also charges on self-education and capital investment in the sphere of health protection, education and science. These conclusions became the basis of the growing of agricultural economy in the conditions of competitive environment and found their followers. In particular, F. Nansen, taking into consideration the substantial natural potential of the Ukrainian land, tried to create the model societies of entities in Ukrainian realities, which would meet the western standards in terms of labour and life conditions. F. Nansen conducted his experiments in Katerynoslav Province (presently Dnipropetrovsk Region).

The social innovations of new agro-formations in the sphere of organizing labour relations, for example, were marked by setting the norms of working day for all workers of the communes and by regular payment of wages [2]. Besides, essential amounts of money were directed to building the social infrastructure in the settlements, development of sport and cultural facilities. However, the innovations did not find wide support of rural population and this experiment failed. From this fact only one conclusion could be made – if the present system of management is not able to generate ideas of that kind, then it will not be able to perceive and use them.

As for the evolution of the economic category the "human potential", the sources of its origin could be found in B. Patty's "Political Arithmetic". Later it was treated in works of A. Smith, A. Marshall and a number of other scientists. Although having acknowledged the great contribution in forming and researching the human capital made by T. Schultz, we still are to note, that the basic theoretical model of this economic category was developed by S. Becker in his book "Human capital". This work is considered to be the classics of modern economic science and serves a starting point for modern and future theoretical searches. Thus in the XIXth century, the economic theory of marginal utility arose and developed in the grounds of the human potential [3]. Among its prominent representatives were J. Clarke, O. Menger, F. Vizer, L. Waldes. This theoretical conception is based on the statement that a cost (value) is determined by the subjective estimations of individuals of their consumed wealth. In other words, a value is determined by the subjective marginal utility of the finished unit, which, as to a certain type of wealth, satisfies the least permanent need. Its practical value was narrowed to determining boundary assessment of an individual, management bodies of an enterprise, department, ministry and the society in the whole. This assessment makes it possible to define the losses of the society from the insufficient use of human potential. Practical application of methodology of marginal benefit was used by scientists in different ways. So, H. Becker considered the calculation of the invested quality capital as a concrete type of human capabilities. He believed that there was a substantial difference in calculating the salary for workers of the young and senior age. The scientist stressed that earnings in younger age were to be treated as a result of the human capital, and at the senior age – as a result of the upgraded qualification and, accordingly, increase in salary at the expense of capital investments made in the development.

Another famous researcher of the human capital category, L. Turou, offered an authorial definition of it and grounded the methodological approach to measuring its value [4]. He considered that a human capital is not people themselves, but their productive capabilities, abilities and skills. From this point of view, characteristics can not be treated separately from the living human personality who could not be bought or sold and, what concerns only the services provided by the human capital, id est. capabilities of a man to produce corresponding services. In its practical use the human capital forms a profit that can be presented as discount salary that worker receives lifelong. The authorial approach of American economist D. Fendrick to interpretation of the human capital, based on the broad understanding of this category with the use of scale of the "continuous taking" of inventory also deserves attention.

The essence of this method lies in evaluation of the human potential by means of specially designed price indexes which take into account depreciation of knowledge and skills. It should be mentioned, that in the USA a program of researches was developed, the essence of which lies in evaluation of all capabilities of the men through his needs – welfare, health, safety, housing conditions, employment.

As for the indexes of measuring the man as an economic phenomenon, the practice shows, they may be both valuable and natural. In the first case it is possible to measure the human capital in terms of education (in persons per year), the cost of education, professional training, the period of active labour activity and so on.

Foreign analysts calculate the value of human capital for national economy as a whole and for an individual, calculations determine the rate of return on human capital and allow to estimate the effectiveness of investments primarily in education and industrial training of managerial personnel. It is believed that in this case the rate of return acts as regulator of investments distribution among different types and levels of education and between education and the economy as a whole.

Our economists also made their contribution to the development of human potential theory. Thus, O.Hrishnova was the first to give the definition of human development as “a complex formed and developed as a result of productive investment abilities, personal traits and individuals’ motivations which they own, are used in their economic activities and promote to the growth of income (earnings) of the owner and of the national income “ [3]. This definition reflects the dependence of the human productive abilities on investments, and hence - gives reasons to consider human capital in the multidimensional space from positions of expanded economic reproduction. Under such circumstances, the total human capital takes main features of the main national wealth which is through the investing "infusion" is constantly being increased and help to provide high standards of living and the economy as a whole.

The suggested methodological approaches to human capital as an economic category and the process of economic reproduction in the national economy is important from the point of view of transformation processes in agriculture, in particular of realizing the place, the role and the importance of the peasant in rural areas development. In this regard, we take it as an axiom, that human capital of rural areas is real reserve of natural abilities, professional knowledge, practical skills and mental and physical health, which can provide to the certain extent the development of the rural economy.

Determining the available human abilities, skills, professional knowledge, health of rural residents is based on an objective consideration of the following conditions:

- 1) human capital is the objective personal property of every rural resident;
- 2) available natural and acquired human abilities ensures their owner obtaining larger material revenues in the future keeping the trends of their investment provision;

3) human capital provides a direct benefit to the society in the form of sufficient growth of national income;

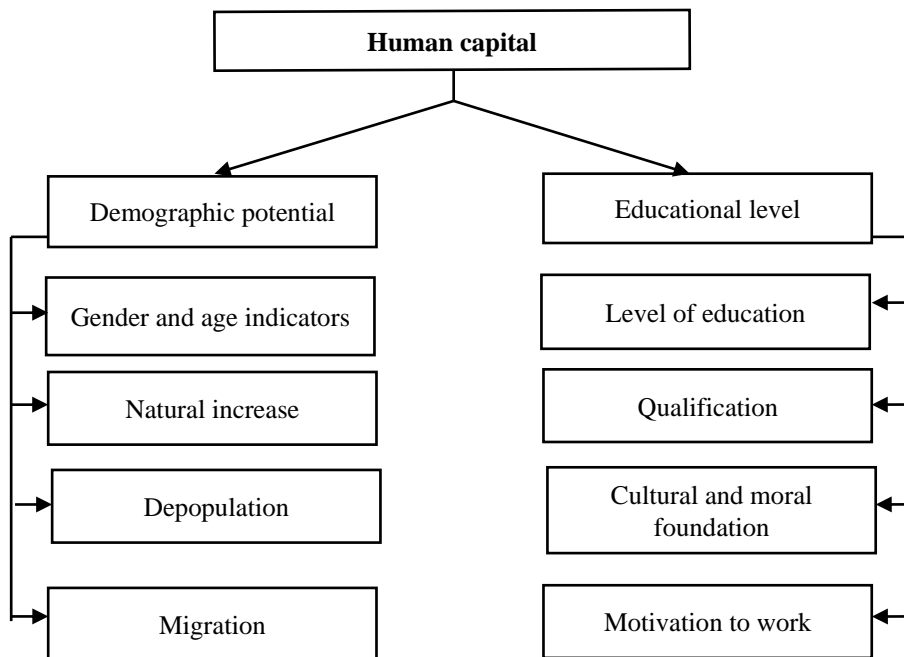
4) the formation of human capital, particularly in rural areas requires considerable social costs;

5) human capital of the rural areas tends to be accumulated and therefore can be considered as production reserves.

Qualitative characteristics of human capital in rural areas are, as a rule, practically proved. Taking into consideration the fact that human capital is a complex and multivariate category, we should single out its main components (Figure 1).

Figure 1. shows that human capital of the village mostly creates demographic and educational components of its content.

Thus, demographic potential includes in particular personal resources and physical, gender and age status that in the whole can be considered as the ability to create material and intangible benefits. On the other hand, the population, indicators of natural and mechanical movement, the life quality determine the ability of rural residents to reproduction and natural accumulation of rural human capital.

Fig.1. The fragmentation patterns of rural human capital

The weak point in the development of demographic potential in today's conditions is depopulation of rural residents, aging, negative dynamics of birth rate and increase of external migration of economically active rural population.

The increasing number of negative processes in the demographic sphere in future could create irreversible consequences for the development of the Ukrainian nation, that is why the government policy should be aimed at the elimination of existing negative trends and at creating better life conditions in rural areas.

Other factors should also be mentioned and namely the health of the rural population that is dependent on the way of living on 45-50%, on environmental conditions – on 17-20%, on hereditary factors - on 15-20%, on the state of health care - on 8-10%. Today the

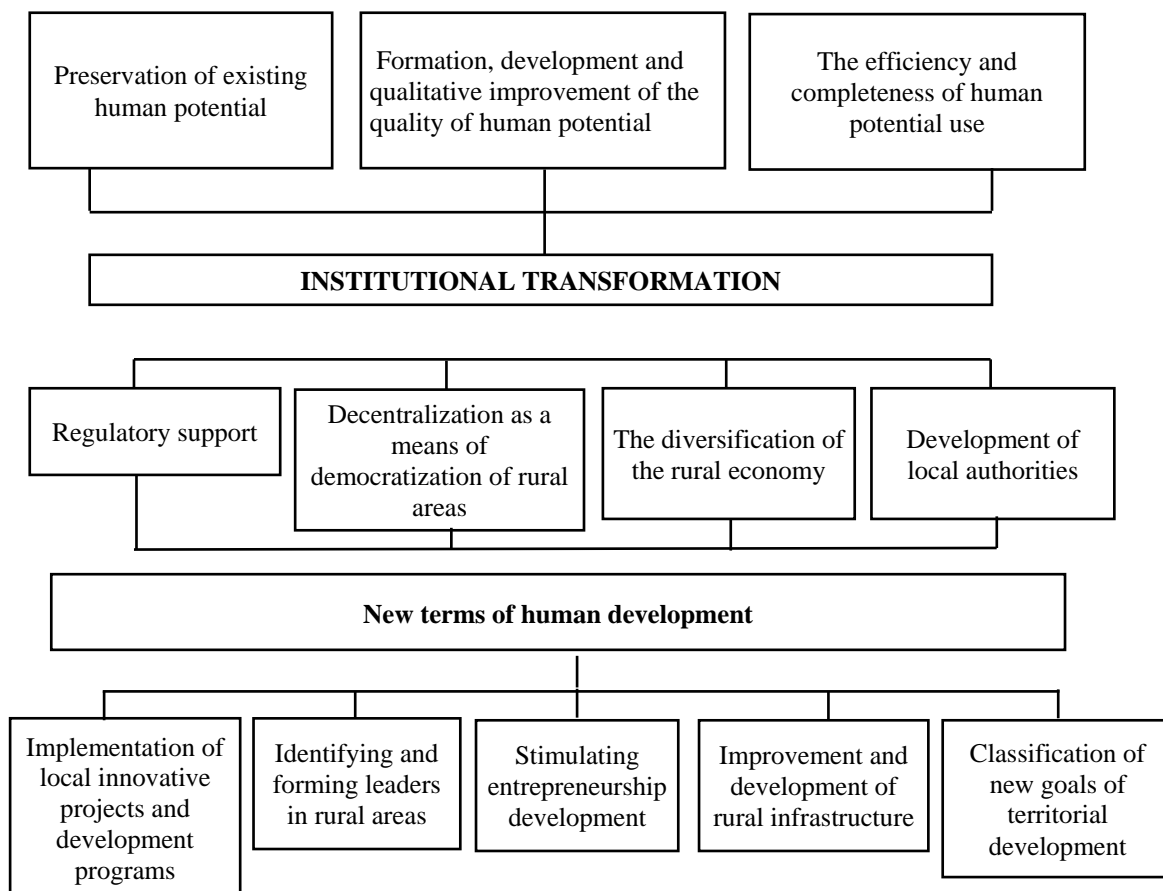
health of the rural population is significantly worse than in developed countries. That leads to higher death rate of the population, the growing incidence of diabetes - 47%, chronic depression - 58%, hypertension - 17%, heart diseases - 6% is contributing to it.

The negative effects of emigration can be expressed concisely and briefly - seven million Ukrainians live and work in the EU and Russia.

Analysis of the educational potential of the human capital of the village shows that its level can be described as average. Thus, according to the global UNDP Report on Human Development, Ukraine ranks 76th out of 177 countries of the world. This index is defined as a combination of two factors: the index of literacy of adults and total gross of persons who entered elementary, secondary and higher schools. Upon the first indicator, Ukraine ranks 11th, and upon the second – 39th among 177 other countries [7]. At the same time present-day rural economy and employment in rural areas do not require highly qualified specialists and managers. The village does not accept innovative technologies and new activities, that is why rural youth refuse to receive higher education. This process practically contradicts the world trends as the ability declines to perform humanitarian and social functions of human capital in rural areas declines.

Under these conditions, saving and enhancement human capital in rural areas is of great importance for all levels of decision making.

Conceptually this problem is shown in Figure 2.

Figure 2. Trends and content of the institutional development of human potential in rural areas

Conceptual vision of problems and their practical solutions will become possible only under conditions of balanced management decisions. In this case the conceptual problems of saving, creation and development of human potential in rural areas can be solved within the Human Potential Development Strategy for the period of 2016-2030. At the same time, the Strategy as a managerial document can be developed and adopted at the state level with regional branching and at the local (district) level, where the problems are manifested in specific features. According to the technology of development the Strategy involves three stages: the 1st (2016-2020) – the support of current state of rural areas; the 2nd (2021-2024) - diversification of the rural economy, what will lead to the emergence of innovative technologies, new jobs creation and the need for training and retraining of workers in rural areas; the 3rd period (2025-2030) is associated with the technological revolution in agricultural production that will require new knowledge, skills and, correspondingly, new staff for the rural economy.

Conclusions and recommendations for further research. Description of the state of functioning and developing of human capital in rural areas points out the need for government support for its formation, accumulation and using.

The apparent management document in such situation should become the concept of human development as one of the main components of rural development policy. The concept should contain specific tasks for saving the existing human capital, to improve its structure, to support human capital development regulatory, to support the development of the rural economy institutionally.

Under such conditions rural economy should be reoriented from the pace of economic growth in rural areas to the sustainable human development, taking into consideration that human development is the factor which ensures economic growth of rural areas. This conceptual position is a base for the budget forming at all levels and for human development management organization.

Список використаних джерел:

1. Безтелесна Л. Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення (Л. Безтелесна//Економіка України.- № 7.- 2009. - С. 2-5
2. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку: Моногр./ О.М. Бородіна; Ін-т. аграр. економіки УААН. - К., 2003. - 276с. - Бібліогр.: С. 266-274. - укр.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [О.А. Грішнова]. - І.: Знання, 2001. - с.22
4. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки [В. Щетинин]// Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - №12. - С. 42-50
5. Сен А. Развитие как свобода: пер. с англ.под ред. Р.М. Нуриева. - М.: Новое издательство. - 2004. - 420 с.
6. Пирожков С.І. демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України [С.І. Пирожков]// Демпографічна та соціальна економіка. - 2004. - №1-2. - С. 2-12
7. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Збірник. - К.: Держкомітет, 2008. - С. 24-28

Список використаних джерел в транслітерації/ References

1. Beztelesna L. Liudskiy rozvytok: pidkhody do traktuvannia suti ta umov yoho zabezpechennia (L. Bezetelesna//Ekonomika Ukrainy.- № 7.- 2009. - P. 2-5
2. Liudskiy kapital na seli: naukovy osnovy, stan, problemy rozvytku: Monohr./ O.M. Borodina; In-t. ahrar. ekonomiky UAAN. - K., 2003. - 276s. - Bibliohr.: P. 266-274. - ukr.
3. Hrishnova O.A. Liudskiy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoy pidhotovky [O.A. Hrishnova]. - I.: Znannia, 2001. - s.22
4. Shchetynyn V. Chelovecheskyi kapytal y neodnoznachnost eho traktyrovky [V. Shchetynyn]// Myrovaia ekonomyka y mezhdunarodnye otnosheniya. - 2001. - №12. - P. 42-50
5. Sen A. Rozvytye kak svoboda: per. s anhl.pod red. R.M. Nuryeva. - M.: Novoe yzdatelstvo. - 2004. - 420 s.
6. Pyrozhkov S.I. demografichniy faktor u hlobalnii stratehii rozvytku Ukrainy [S.I. Pyrozhkov]// Dempohrafichna ta sotsialna ekonomika. - 2004. - №1-2. - P. 2-12
7. Sotsialno-ekonomichne stanovyshche silskykh naselenykh punktiv Ukrainy: Zbirnyk. - K.: Derzhkomitet, 2008. - P. 24-28

ANNOTATION

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN RURAL TERRITORIES

KALETNIK Hrigoriy,

Doctor of Economic Sciences, professor,

Academician of NAAS of Ukraine,

Head of the Department of Administrative

Management and Alternative Energy Sources,

MAZUR Anatoliy,

Doctor of Economic Sciences,

professor of Agrarian Management Department,

Vinnitsia National Agrarian University

(Vinnitsia)

The urgent problems of formation of a scientific theory of human capital, including the period of its origin, evolution and current state. The dependence of growth and the quality of the human potential on its investment provision, as a result of implementation of the requirements limiting the usefulness of the theory of marginal utility is analyzed. Methodological approaches and the means of measuring the value of human potential in natural and value terms are offered, the objective dependence of the quality of human capital in rural areas on the circumstances of the positive and negative content is revealed. The study analyzes the structure of the human capital in rural areas as the elements of the demographic and qualification potentials. The authors emphasize the annual quality incidence of human potential of the village, find out the causes of this fact and offer measures of state support through the development of the concept of personal development within the framework of rural development policy.

Keywords: human capital, the development of a model, the marginal utility, demographic potential, economic category, rural territory, the state support.

Fig.2. Lit. 7.

**АННОТАЦИЯ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СЕЛЬСКИХ ТЕРИТОРИЯХ.**

***КАЛЕТНИК Григорий Николаевич - доктор
экономических наук, профессор,
академик НААН, заведующий кафедры
административного менеджмента и
альтернативных источников энергии***

***МАЗУР Анатолий Григорьевич - доктор
экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой аграрного менеджмента.
Винницкий национальный
аграрный университет
(21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3)***

Рассматриваются актуальные проблемы формирования научной теории человеческого капитала, включая периоды ее возникновения, эволюции и современного состояния. Анализируется зависимость роста и качества людского потенциала от его инвестиционного обеспечения, как результат реализации требований теории граничной полезности. предлагаются методические подходы и возможности измерения стоимости человеческого потенциала в натуральном и стоимостном измерении, а также выясняется объективная зависимость качества человеческого капитала в сельской местности от совокупности обстоятельств положительного и негативного содержания. В исследовании анализируется структура человеческого капитала в сельской местности как элементов содержания демографического и квалификационного потенциалов. Авторы акцентируют внимание на ежегодном падении качества людского потенциала села, выясняют причины такого состояния и предлагают меры его государственной поддержки через разработку концепции человеческого развития в рамках реализации политики сельского развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, модель развития, граничная полезность, демографический потенциал, экономическая категория, сельские территории, государственная поддержка.

Рис. 2. Лит. 7.

Інформація про авторів:

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, завідувач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: rector@vsau.org)

МАЗУР Анатолій Григорович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту. Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

<http://efm.vsau.org/>

KALETNIK Hrigoriy – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS of Ukraine, Head of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources (21008, Vinnytsia, Soniachna Str. 3, e-mail: rector@vsau.org)

MAZUR Anatoliy - Doctor of Economic Sciences, professor of Agrarian Management Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna str., 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

КАЛЕТНИК Григорий Николаевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН Украины, заведующий кафедрой административного менеджмента и альтернативных источников энергии (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: rector@vsau.org)

МАЗУР Анатолий Григорьевич – доктор экономических наук, профессор кафедры аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: agment@vsav.vin.ua)

